

Píše Tilman Kasten

(E*forum, 23. 11. 2015)

Když **H. G. Adler** přijel na začátku roku 1947 do Velké Británie, setkal se tam, konkrétně v Londýně, s **Eliasem Canettim** a **Franzem Baermanem Steinerem**. Přátelské vztahy, které pojily tyto tři osobnosti, sahaly několik let, respektive desetiletí zpátky. Zatímco Adler a Steiner byli blízkými přáteli už od dětských a mladistvých let, Adler a Canetti se poznali v roce 1937 během pražského pobytu tohoto tehdy ještě ve Vídni žijícího autora; v témže roce zas Adler seznámil ve Vídni Steinera s Canettim. V době svého exilu Canetti se Steinerem na toto propojení navázali a vstoupili do fascinujícího intelektuálního dialogu, jež v roce 1947 obohatil Adler jako další diskuzní partner. Jejich literární, publicistická a v případě Adlera a hlavně Steinera také vědecká tvorba (Steiner od roku 1949 až do své smrti v roce 1952 vyučoval v Oxfordu sociální antropologii) byla výrazně formována zážitky z exilu a holokaustu (Adler přežil internaci v několika táborech a přišel o osmnáct blízkých příbuzných, včetně své manželky). Mimo to jejich tvorba často přerostla ve výměnu názorů charakteristickou vzájemným inspirováním a kritikou. Kromě osobních vztahů pojil autory také zájem o stejná témata, jako například otázku, jak je myslitelné šoa, nebo o antropologickou problematiku. Vedle literárních textů je v této souvislosti třeba zmínit jako ústřední díla Adlerův *Theresienstadt 1941–1945. Das Antlitz einer Zwangsgemeinschaft* (Terezín 1941–1945. Tvář nuceného společenství, 1955, česky 2003), Canettiho *Masse und Macht* (Masa a moc, 1960, česky 1994), stejně jako Steinerovy vědecké spisy a záznamy.

Na tyto životní a tematické spojnice mezi autory odkazují Jeremy Adler a Gesa Dane, vydavatelé sborníku nazvaného **Literatur und Anthropologie. H. G. Adler, Elias Canetti und Franz Baermann Steiner in London** (Literatura a antropologie. H. G. Adler, Elias Canetti a Franz Baermann Steiner v Londýně, Göttingen: Wallstein Verlag, 2014), který se vztahuje ke konferenci uspořádané v roce 2013 v Berlíně. V úvodu sice vydavatelé blíže popisují v názvu zmiňované tematické, místní a osobní spojitosti, ovšem na vzbuzená očekávání čtenářů odpovídá čtrnáct ve svazku shromážděných příspěvků jen částečně. Pojem antropologie navíc není v těchto článcích systematicky reflektován (např.: antropologie jako vědecká metoda, literární téma nebo literárně interdiskurzivní referenční veličina?), takže je nakonec těžké pohlížet na svazek jako na celek a hledat v něm odpovědi na předložený soubor témat. Příspěvky bez přímé souvislosti s názvem publikace předkládají například Carol Trully, Katrin Kohl, Ruth Vogel-Klein, Barbara Hahn a Heidi Thomann Tewarson.

Užší historický kontext sociální antropologie a etnologie zohledňují studie Petera Filkinse, Erharda Schüttelpele, Jeremyho Adlera a Richarda Fardona. Filkins vychází

z Adlerovy poznámky, podle které byl jako zajatec v Terezíně „zároveň přihlížejícím pozorovatelem a přece obyčejným vězněm“ (s. 83). Tato zkušenost se v jeho textech odrazila ve způsobu vyprávění, v kterém lze identifikovat „dual roles of witness and observer“ (S. 91). Filkins vysvětluje, že jak Adlerovy literární texty, tak i jeho studie o Terezíně jsou charakteristické přecházením mezi vědeckou perspektivou a estetickou tvůrčí vůlí stejně jako mezi subjektivním prožíváním, respektive subjektivní spoluúčastí a objektivním odstupem. Filkins spatřuje důležitou příčinu této komplexní dvojité perspektivy v Adlerově znalosti metody zúčastněného pozorování vytvořené Bronisławem Malinowskim (s kterou ho seznámil Steiner). Zároveň Filkins popisuje tento zdvojený pohled také jako strategii, jejíž pomocí chtěl Adler předejít tomu, aby jeho psychiku nepohltily vlastní strastiplné zážitky a aby neabsolutizoval své utrpení (vzhledem k ještě horším životním osudům). Filkinsovi se daří jasně vyjádřit, jakým způsobem tak Adler dospívá ke své specifické formě literárně-odborného svědectví. Schüttpelz zkoumá vzájemné odkazy a rozpory mezi Adlerem, Canettim a Steinerem, které lze vysledovat v jejich sociálně teoretických spisech ve vztahu k otázce, za jakých podmínek vzniká otroctví. Věnuje se tomu, jak Adler odůvodňuje pojem „státní otroctví“, jak byl tento pojem ovlivněn Steinerovými vědeckými spisy (o tématu psal ve své disertaci) a do jaké míry Canetti v *Mase a moci* navázal na teze svých přátel (hlavně těch Steinerových) a zároveň se snažil narušit jejich historicky a právně historicky fundovanou kategorizaci „politickou zoologií otroctví“ (s. 173). Schüttpelzův výklad rámuje postřeh, že Adler dává do kontrastu zotročení Židů v táborech a „exodus z Egypta“ (tedy za svobodou) a tím se dotýká židovského motivu, který se „v mnoha idiosynkratických variantách“ (s. 173n) objevuje i v dílech obou přátel. Fardon se věnuje Steinerovu vědeckému odkazu, který přesahuje premisy a výzkumné zájmy sociální antropologie, respektive etnologie 40. a 50. let, který se ale právě od představitelů antropologie v Oxfordu (Laura a Paul Bohannon, Mary Douglas) nedočkal uznání přiměřeného jeho komplexnosti. Fardon spatřuje základ Steinerovy vědecké senzibility v jeho původu a socializaci v multietnické Praze stejně jako v jeho biografických zkušenostech z pozdější doby. Evidentně je samotný Fardonův text potřeba chápat zase jako protiklad Steinerova „zrazeného dědictví“ – jak zní jeho výrok s odkazem na Milana Kunderu (s. 205). Jeremy Adler srovnává Adlerovu (historicky a morálně fundovanou, na konstrukci specificky německé tradice zacílenou) reflexi pojmu „masa“ s Canettiho transhistorickým pohledem na tento pojem a následně popisuje Adlerovu kritiku Canettiho výkladu – jedná se o fundované propojení historie díla, pojmu i myšlenky.

Další tři stati se dotýkají antropologických otázek bez přímé souvislosti s užším disciplinárním kontextem. „Antropologii“ je zde zjevně potřeba chápat ve smyslu rozpravy nad *conditio humana*. Sven Kramer se tak zabývá Adlerovou korespondencí s jeho pozdější druhou manželkou, která je podle něj charakterizována napětím mezi zkušeností z prožité hrůzy a výraznou životní vůlí a v které Adler navíc reflektuje roli intelektuálů po roce 1945. Manfred Voigts pojednává na základě knihy Oskara Goldberga *Die Wirklichkeit der Hebräer* (Bytí Hebrejců, 1925) pojetí Boha u těchto tří autorů. Konečně Ulrich van Løyen se zabývá apokalypsou jako literární a myšlenkovou figurou.

Sborník uzavírají dva texty, které se zaměřují na pražské životní světy. Žádné propojení s názvem svazku nevykazuje pokus Jörga Jungmayra podat přehledný celkový obraz Pražského kruhu kolem Maxe Borda, který ovšem v mnoha ohledech nezahrnuje aktuální stav bádání a který se dopouští diskutabilních kategorizací (např. ohledně F. C. Weiskopfa, s. 305, pozn. 153). Hans Dieter Zimmermann rekapituluje aspekty sociálních dějin prostředí pražské německojazyčné židovské literatury a – podobně jako Fardon – zastává tezi, že „antropologický pohled“ (s. 256) lze rozpoznat až u pražské generace H. G. Adlera a Steinera (s jejich specifickými dějinnými zkušenostmi); zástupci starší generace naproti tomu podle něj upřednostňovali estetické, filozofické, teologické či politické úvahy. Právě s ohledem na tuto na první pohled přesvědčivou tezi by mohla systematická reflexe výzkumné oblasti „antropologie a literatura“ jistě přispět k historickému prohloubení a diferenciaci výsledku výzkumu. Nezakládá se snad kniha Maxe Broda a Felixe Weltsche *Anschauung und Begriff* (Názor a pojem) v nejširším smyslu na antropologických aspektech? Nebylo by možné právě v Kafkových dílech považovat za ústřední moment antropologické zájmy?

Závěrem nemohu než opakovat svou v úvodu formulovanou kritiku tematické heterogenity svazku – i když na vině mohou být okolnosti vzniku typické pro sborníky z konferencí. Úvodní pojednání různých možností přístupu ke vztahu literatury a antropologie a odpovídající tematické členění by jistě přispěly k systematizaci výsledku a tím i k lepší čtenářově orientaci.

Přeložil Miloslav Man

www.ipsl.cz